

Wyznaczniki kultury politycznej od Gabriela Almonda i Bingham Powella do Johna Rawlsa w kontekście współczesnych procesów globalizacyjnych

1. Kultura polityczna w ujęciu Gabriela Almonda i Bingham Powella

Przez pojęcie „kultura polityczna” rozumie się zwykle całokształt postaw i zachowań ludzkich w tym pojedynczych ludzi oraz całych społeczeństw w życiu społecznym i politycznym. Ważne są w tym określeniu zainteresowania polityką, zdobywanie wiedzy o niej, poznawanie faktów o bieżącej i minionej rzeczywistości politycznej, uznawanie wartości istniejącego systemu politycznego oraz jego mechanizmów działania, a w tym instytucji i struktur. Istotna jest również ocena zjawisk politycznych, jak również sądy wartościujące o funkcjonowaniu instytucji i struktur oraz uznawanych typach działań politycznych¹.

Rzeczywistość ta kształtuje się w ramach procesów socjalizacji politycznej, za pomocą której człowiek wprowadzany jest w istniejącą kulturę polityczną. Kultura polityczna ulega wraz z tymi procesami istotnym zmianom politycznym zachodzącym w otaczającym świecie (transformacje, globalizacja)².

Definicje dotyczące pojęcia „kultury politycznej” są pochodną liczby definicji kultury i definicji polityki. Dziedziczą wówczas różnorodność tych pojęć i różnorodność ujęć teoretycznych kultury i polityki. W polskiej literaturze politologicznej dotyczącej tego zagadnienia przeważają opracowania podejmujące wysiłek konceptualizacji i sprecyzowania definicji kultury politycznej. Starania porządkujące zbiór tych definicji można opracować stosując różnorodne kryteria, można do nich m.in. zaliczyć:

1. Zakresu (przedmiotowe), pozwalające wyodrębnić definicje szeroko ujmujące przedmiot kultury politycznej oraz propozycje wąskiego wyznaczania obszaru kultury;

¹ A. Heywood, *Politologia*, Warszawa 2006, s. 253–256.

² Por. K. Tillmann, *Teorie socjalizacji, społeczność, instytucja, upodmiotowienie*, Warszawa 1996.

2. Pozwalające zanalizować definicje kultury politycznej ze względu na zjawiska występujące w zasięgu kultury politycznej (system polityczny, zjawiska polityczne, obiekty i idee polityczne władza);
3. Behawioralne, dzielą one zbiór definicji na działania uwzględniające i ograniczające się do składników pozabehawioralnych;
4. Podmiotowe, wydzielające jako podmiot kultury politycznej np.: albo tylko rządowych (społeczeństwo), albo rządzących (elity polityczne), lub jednych i drugich³.

Kultura polityczna jako wyodrębniona kategoria badań politologicznych pojawiła się na początku lat 50. XX wieku w Stanach Zjednoczonych. Było to wynikiem pracy naukowej Gabriela Almonda i Bingham Powella⁴. Ich definicję kultury politycznej traktuje się jako klasyczną: „Kultura polityczna jest całokształtem indywidualnych postaw i orientacji uczestników danego systemu. Jest to sfera subiektywna leżąca u postaw działań politycznych i nadająca im znaczenie. Te indywidualne orientacje łączą w sobie kilka komponentów, do których zaliczono:

- a) orientację poznawczą – prawdziwą lub fałszywą wiedzę o obiektach i ideałach politycznych;
- b) orientację afektywną – tj. poczucie więzi, zaangażowanie, sprzeciw itd. wobec obiektów politycznych;
- c) orientację oceniającą – sądy i opinie o obiektach politycznych, opinie, które wymagają zastosowania wobec obiektów i wydarzeń politycznych kryteriów wartościujących⁵.

Przedstawioną definicję należy traktować jako propozycję wąską (kryterium przedmiotowe), uwzględniającą trzy typy orientacji. Tu sfera kultury politycznej wydzielona została ze względu na obiekty i idee polityczne, dokonując się analizy wszystkich uczestników systemu, a nie bierze pod uwagę bezpośrednio działań politycznych, ograniczając pole badawcze do subiektywnych przesłanek działań.

W Polsce nad zagadnieniem kultury politycznej politologowie zaczęli prowadzić badania naukowe na przełomie lat 60. i 70. XX wieku. Opublikowano wówczas wiele rozpraw, w których autorzy usiłowali przedstawić definicję kultury politycznej, problematykę badań, załączki teorii⁶. Można wyróżnić wśród tych autorów przynajmniej trzy kategorie:

- a) zmierzających do stworzenia terminu „kultura polityczna” jako punktu wyjścia do badań i rozważań współczesnych i historycznych;
- b) rezygnujących, ale nie docelowo, z uściślenia pojęcia „kultura polityczna” na rzecz rozwoju badań nad zjawiskami i procesami wchodzącymi w jego zakres;

³ A. Bodnar, *Nauka o polityce*, Warszawa 1984, s. 201.

⁴ J. Wiatr, *Socjologia polityki*, Warszawa 1999, s. 189 i nast.

⁵ G. Almond, B. Powell, *Kultura polityczna*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975, s. 577.

⁶ Byli to m.in.: Władysław Markiewicz, Czesław Mojsiewicz, Marek Sobolewski, Kazimierz Opałek, Grażyna Bokszańska, Waław Pluszkiewicz, Sylwester Wróbel, Teodor Filipiak, Franciszek Ryszka, Józef Kędzielski, Jan Garlicki, Edward Olszewski, Wiesław Bakajło, Zbigniew Blok, Andrzej Chodubski, Karol Janowski, Andrzej Jabłoński, Marceli Kosman, Bogdan Gołębiwski.

- c) zmierzających jednocześnie do zdefiniowania pojęcia, jak i rozwoju teorii „kultura polityczna”.

W inny sposób kulturę polityczną analizowali socjologowie. W rozprawach i podręcznikach akademickich rozwijali socjologię ogólną oraz socjologię stosunków politycznych⁷. Obie te dziedziny wzbogacali o problematykę kultury politycznej. Nawiązywali do definicji Almonda i Powella i uważali, że „kultura polityczna jest ogółem postaw, wartości i wzorów zachowań dotyczących wzajemnych stosunków władzy i obywateli”. Do kultury politycznej zaliczono:

- a) wiedzę o polityce, znajomość faktów, zainteresowanie nimi;
- b) ocenę zjawisk politycznych, sądy wartościujące dotyczące tego, jak powinna być sprawowana władza;
- c) emocjonalną stronę postaw politycznych, jak np. miłość do Ojczyzny, poczucie honoru, nienawiść do wrogów;
- d) uznane w danym społeczeństwie wzory zachowań politycznych, które określają jak można i jak należy postępować w życiu politycznym.

Modyfikacją w stosunku do stanowiska Almonda i Powella było wyeksponowanie „wzajemnych stosunków władzy i obywateli”, a zatem stosunek grupy „rządzącej” do „rządzonych”.

Prezentowano pogląd, że wśród elementów składających się na kulturę polityczną wymienić należy: wiedzę o polityce, wartości i poglądy polityczne oraz sposoby działania w sferze polityki⁸.

Ogólnie kulturę polityczną definiowano w następującym układzie:

1. Kultura polityczna są to normy, zasady, wzory i wartości, którymi ludzie posługują się w swojej działalności, aby osiągnąć określone cele, a odnoszą się do struktury i mechanizmu funkcjonowania władzy państwowej. Normy i wzory kultury politycznej wiążą się z zachowaniami i postawami politycznymi ludzi, którzy działają w różnych instytucjach państwowych, stąd konieczność powiązania tych elementów;
2. W zakres pojęcia wchodzi także oceny i sądy wartościujące „politykę państwa”, sposoby i metody sprawowania władzy. Według takich kryteriów obywatele oceniają jako „dobre” lub „złe” kierunki działania władzy oraz działanie instytucji i całego systemu politycznego; i to zarówno w dziedzinie wewnątrzpaństwowej, jak i zagranicznej;
3. Obejmuje ona również wartości i wzory regulujące stosunki międzyludzkie w zakresie poglądów na władzę, jej zakres oraz sposoby działania. Dominująca kultura polityczna w społeczeństwie powinna wyrażać pożądanie i uznawane wzory zachowań ludzi, które określają jak należy prawidłowo i demokratycznie postępować w życiu publicznym i w tym znaczeniu wiąże ona wszystkich uczestników tego życia jednakowo. Demokratyczna kultura polityczna społeczeństwa jest warunkiem prawidłowej polityki;

⁷ Por. J. Wiatr, *Socjologia polityki*, Warszawa 1999, passim.

⁸ F. Ryszka, *Nauka o polityce (rozważania metodologiczne)*, Warszawa 1984, s. 204 i nast.

4. Obejmuje także działalność i zachowanie ludzkie, jak również obiekty stanowiące przedmiot tych działań i zachowań – to jest obejmuje zasadnicze normy systemu organizacji władzy państwowej w społeczeństwie. Niezbędnym elementem kultury politycznej jest również znajomość faktów politycznych i społecznych oraz zainteresowanie nimi obywateli, co może przyczynić się do znacznego zredukowania zarówno indywidualnej, jak i masowej frustracji i agresji – rodzących negatywne zachowania o doniosłych społecznie konsekwencjach;
5. Ważnym elementem kultury politycznej jest kwestia legitymizacji władzy i to nie tylko w tym znaczeniu, że poddaje się regularnie weryfikacji w wyborach, ale także w ten sposób, że władza, jeśli nie chce narazić się na utratę zaufania i zachować swoje wpływy w społeczeństwie, to musi być zdolna do wywiązania się ze swoich zobowiązań. W konkluzji stwierdza: „Kultura polityczna jest określona systemem aksjologicznym, opartym na wartościach demokratycznych i humanistycznych, na demokratycznych prawach wolnościowych i na zasadzie równości politycznej, których to wartości broni przeciwko typowi kultury totalitarnej”⁹.

2. O globalizacji

Procesy globalizacji są kontynuacją trwających od kilku stuleci procesów, zapoczątkowanych w czasie powstawania gospodarki światowej i nowożytnego systemu międzynarodowego. Idzie tu o procesy internacjonalizacji życia społeczeństw, które mają swoje źródło w potrzebach rozwoju gospodarczego, które stopniowo objęły wszystkie dziedziny życia całych państw i narodów. Ich pierwsza faza nastąpiła na przełomie XIX i XX wieku, następnie uległy one zahamowaniu w wyniku wojen światowych, a następnie podziału świata na dwa bloki – systemy polityczne państw realizujących uniwersalistyczne wizje porządku społecznego, politycznego i międzynarodowego. Zakończenie zimnej wojny umożliwiło odblokowanie tych procesów i pozwoliło bez większych przeszkód objąć swym zasięgiem cały świat. Już w połowie lat 90. XX wieku uwypuklił się efekt nałożenia przynajmniej trzech zjawisk – tendencji: rewolucji informatycznej (globalny zasięg Internetu i telewizji satelitarnej oraz telefonii komórkowej), liberalizmu w sferze gospodarki, handlu i finansów, trzeciej fali demokracji i rozprzestrzeniania idei praw człowieka. Dodatkowo na niespotykaną skalę rozpoczął się rozwój masowej komunikacji lotniczej. Można stwierdzić, że zmaterializowała się lansowana przez Zachód w pierwszym okresie KBWE (początek lat 70.) wizja swobodnego przepływu ludzi, idei i informacji¹⁰.

Pod koniec XX wieku termin „globalizacja” stał się określeniem, które zdominowało dyskurs międzynarodowy.

⁹ Por. T. Filipiak, *Sfera władzy i polityki – wartości kultury politycznej oraz kwestia odpowiedzialności*, Warszawa 1998, s. 6–7.

¹⁰ Por. M. Pietraś, *Paradygmat globalizacji in statu nascendi*, [w:] *Porządek międzynarodowy w progu XXI wieku. Wizje – koncepcje – paradygmaty*, red. R. Kuźniar, Warszawa 2005.

Początkowy zachwyty nad możliwościami, jakie ten nurt miał otwierać, został uzupełniony analizą problemów i zagrożeń, jakie niósł ze sobą, jeśli nie zostałyby podjęte konieczne działania korygujące pierwotną żywiołowość procesów globalizacji. To, co było dobre dla jednych było zagrożeniem dla bytu innych. W jednym panowała zgodność, od globalizacji nie ma odwrotu, ona nie jest wyborem, ale koniecznością. Pojawiły się pierwsze związki ujęcia tego narastającego procesu. Wydany przez Program Rozwoju ONZ (UNDP) Human Development Raport 1999 r. widzi w istocie globalizacji „kurczenie się czasu, przestrzeni oraz zanikanie granic”, co ma znaczny wpływ na stosunki polityczne, gospodarcze między państwami, lecz również między społeczeństwami i pojedynczymi ludźmi. Można to lapidarnie ująć: „Co dzieje się tam ma znaczenie tutaj”¹¹.

Globalizacja i jej procesy tworzą nowe jakości w makrośrodku, oddziałują na wszystkie tradycyjne wymiary życia społecznego, politycznego i kulturowego, tj. na wszystkich uczestników społeczności międzynarodowej, regulują wzajemne relacje między społeczeństwami, wpływają na normy polityczne, na hierarchię wartości i układ sił w świecie¹². W związku z procesami globalizacji pojawiają się zjawiska, które mają wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe, problemy wojny i pokoju, strategie polityczne państw i ugrupowań. Tworzą nowy typ kultury politycznej zabarwionej uniwersalizacją demokratyczną, w większości państw, ale w innych umacniają fundamentalizmy jako antidotum na nią.

3. Globalizacja, a kultura

Globalizacja czyli ujednoczenie będzie prowadziła do powstania jednej homogenicznej kultury światowej, w tym do kultury politycznej? Często pojęcie globalizacji zamiennie jest stosowane z określeniem uniwersalizacji. Ta kategoria uniwersalizacji zawiera w swej istocie nadzieję na zrealizowanie porządku uniwersalnego, prawdziwie globalnego. Deklaruje się przez to wolę zmiany świata i uczynienie go lepszym, a także rozszerzenie przemian w skali światowej jednocześnie stworzenia wszystkim ludziom na świecie takich samych warunków życia¹³. Usiłowano określić elementy współtworzące kulturę uniwersalną. Wyróżniono trzy grupy wartości składających się na nią:

1. „Kulturę technologiczną”, uniwersalizującą się najszybciej (teza o modernizacji), jednocześnie ujednoczającą wzory zachowań ludzi, którzy posługując się podobnymi narzędziami, muszą podobnie myśleć i odczuwać;
2. „Międzynarodową kulturę polityczną”, która decyduje o kształcie i jakości stosunków międzynarodowych;
3. „Światową kulturę społeczną”, która określa wewnętrzną organizację społeczeństw, a zatem ideologię, wartości moralne, zachowania polityczne, instytucje, prawa,

¹¹ R. Kuźniar, *Polityka i siła*, Warszawa 2005, s. 265–266.

¹² Por. *Oblicza procesów globalizacji*, M. Pietraś (red.), Lublin 2002, passim.

¹³ Z. Bauman, *Globalizacja*, Warszawa 2000, s. 72.

itp. Proces tworzenia tego typu kultury decydował będzie o tempie kształtowania się „kultury uniwersalnej”¹⁴.

Inne elementy również mogą tworzyć kulturę uniwersalną, można do nich zaliczyć:

1. „Wartości elementarne”, które są wspólne dla wszystkich społeczeństw, jak np. uznanie morderstwa za zło, posiadanie podobnego „poczucia moralności”, w tym politycznej jako przejawu swoistej kultury politycznej;
2. „Elementy wspólne cywilizacjom współczesnym”, takie jak miasta, umiejętność czytania i pisania, które odróżniają je od społeczeństw prymitywnych;
3. „Przekonania, wartości i doktryny” przyjmowane obecnie przez wielu ludzi z kręgu kultury zachodniej oraz przez niektórych należących do innych kręgów kulturowych;
4. „Rozpowszechnienie się podobnych wzorców konsumpcji”, powstanie kultury masowej¹⁵.

Przekonanie o możliwości powstania uniwersalnej kultury, a nawet cywilizacji, bazuje na twierdzeniu, że upadek dwubiegunowego świata (upadek komunizmu) dał początek do rozprzestrzenienia się liberalnej demokracji¹⁶. W tym miejscu można postawić pytanie, czy demokratyczna forma rządów może być łatwo przyjmowana przez wszystkie państwa? Wielkie światowe kultury różnią się m.in. postawami, wartościami i poglądami, które determinują ich zachowanie niekoniecznie w kierunku demokracji. Często spotkać można tezę, że kultura zachodnia tworzy odpowiednią bazę do rozwoju demokracji, a inne kultury nie mają takich wartości. Można tu zaprezentować kultury konfucjańską, islam, gdzie podkreśla się wyższość społeczeństwa nad jednostką, władzy nad wolnością, obowiązków nad prawami. Tam utrzymywanie porządku i szacunku do hierarchii lub religii to centralne wartości. Fundamentalną różnicą pomiędzy zachodnimi, a orientalnymi koncepcjami społeczeństwa i władzy jest to, że społeczeństwa azjatyckie przekonane są, że jednostka funkcjonuje jedynie w kontekście rodziny¹⁷.

Istnieje również pogląd, że obecnie nie istnieje globalizacja jednej kultury, ale rywalizacja globalizacji kultur¹⁸. Wyróżniono trzy typy takich kultur:

1. Kulturę tradycyjną – opartą o wartości i dogmaty religijne;
2. Kulturę liberalno-demokratyczną – opartą o prawo i konstytucjonalizm;
3. Kulturę konsumpcyjną, opartą na marketingu i reklamie.

Aktualnie obserwujemy wewnętrznie sprzeczną jedność tych trzech kultur. Globalizacja jest nieuchronna, jednak niepostrzegana jako tryumf agresywnego ekonomizmu i neoliberalizmu, ale jako nieunikniona rywalizacja religii, prawa i reklamy¹⁹.

¹⁴ K. Krzysztofek, *Komunikacje międzynarodowe*, Warszawa 1983, s. 166.

¹⁵ S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 2005, s. 77–81.

¹⁶ Por. J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, Warszawa 1998, *passim*.

¹⁷ S. P. Huntington, *Trzecia fala demokracji*, Warszawa 1997, s. 67 i nast.

¹⁸ R. Paradowski, *Globalizacja w świetle dominant kulturowych*, [w:] *Kultury pozaeuropejskie i globalizacje*, red. J. Zdanowski, Warszawa 2000, s. 25.

¹⁹ *Ibidem*, s. 30.

4. Globalna kultura polityczna

Ten poziom kultury politycznej sprowadza się do relacji – państwo suwerenne, jego terytorium, granice, polityka wewnętrzna i zagraniczna, a relacje ponadnarodowe, które istotnie wpływają na poczynania tego pierwszego. Cechą globalizacji jest m.in. „deterytorializacja” zjawisk i procesów politycznych, społecznych, nieszanowanie granic i wzajemne przenikanie się (osmoza polityczna) tego, co wewnątrzpaństwowe i tego co międzynarodowe.

W tym kontekście globalizacja będzie istotnym procesem społecznym w skali światowej jako zespół zjawisk działających na państwa z zewnątrz, które ograniczać będą jego autonomię oraz zmieniają jego funkcjonowanie (prawa człowieka – polityczne, społeczne, kulturowe itd.).

Nie ma jednoznacznych ocen wynikowych skutków globalizacji dla państwa. Formułowane są tezy, że państwo staje się organizacją przestarzałą w zderzeniu z globalizacją. Ostrożniej można mówić o spadku znaczenia obecnego państwa narodowego²⁰. Jednakże państwo narodowe w warunkach globalizacji nie zamiera. Jego funkcjonowanie w większym zakresie uzależnione przez globalny obieg kapitału, informacji, działania korporacji transnarodowych, i organizacji pozarządowych działających ponad granicami i tworzącymi nowe uwarunkowania dla wewnętrznych procesów decyzyjnych i działań politycznych. Zatem procesy globalizacyjne będą zmieniały wnętrza państw, zachodzące w nich procesy społeczne, gospodarcze, polityczne, ekologiczne, kulturowe itd. W tej sytuacji nie zmniejsza się rola polityczna państwa, lecz jego problemy stają się trudniejsze, znacznie bardziej skomplikowane²¹. Niezbędna jest innowacyjność działań, dla których inspiracje nie wynikają z doświadczeń historycznych. Wynika to z faktu, że procesy globalizacji tworzą nowe, nieznanne jeszcze uwarunkowania dla wielu zjawisk istotnych dla funkcjonowania wewnętrznego państwa. I tak zmianie ulega ulokowanie państwa w strukturze zjawisk i procesów społecznych. Jest ono umiejscowione w obszarze oddziaływania tego, co narodowe, i tego, co globalne. Równocześnie próbuje kierować procesami społecznymi w jego wnętrzu, które ulegają umiędzynarodowieniu. Zatem państwa aktualnie stają się mediatorem między zewnętrznymi priorytetami polityki zagranicznej i procesami wewnętrznymi i dodatkowo stojącymi za nimi siłami społecznymi, za które państwo cały czas odpowiada. Uważa się również, że w warunkach globalizacji zanikać winna suwerenność państwa, ponieważ jest ona zjawiskiem terytorialnym, a państwa wykonują suwerenne prawa tylko na własnym terytorium w swoich granicach, tam posiadają kontrolę. To jest niemożliwe w warunkach globalnych, kiedy zjawiska stają się ponadterytorialne, a granice nie mogą już być szczelne.

Zmianie ulega praktyka sprawowania demokratycznych procedur sprawowania władzy oraz rozwoju i funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Z jednej strony wskazuje

²⁰ J. Bielawski, *Wpływ globalizacji na wielostronną współpracę gospodarczą*, „Sprawy Międzynarodowe” 2000, nr 1, s. 29.

²¹ R. Kuźniar, *Globalizacja, geopolityka i polityka zagraniczna*, „Sprawy Międzynarodowe” 2000, nr 1, s. 7.

się, że procesy globalizacji prowadzą do rozkładu elementarnych mechanizmów demokratycznych. Wynika to z powodu, kiedy społeczeństwo obywatelskie jest zamieniane w społeczeństwo konsumentów, a proces kierowania życiem społecznym realizowany jest przez elity gospodarcze i polityczne, niekiedy rywalizujące ze sobą, a w marginalnym zakresie przez udział obywateli. W tym wymiarze wskazywano, że globalizacja tworzy niebezpieczne wyzwanie nie tylko dla państwa, ale również dla demokracji w ogóle. Dzieje się tak, ponieważ kapitalizm wyszedł spod kontroli państwa i jego demokratycznego systemu politycznego²².

Z innego punktu widzenia formułuje się pogląd, że rozwój techniki przekazywania informacji jest niezbędnym warunkiem wzmacniania demokracji i jego obywatelskiej kultury politycznej²³. W zglobalizowanych społeczeństwach wyraźnie występuje sprzeczność między popieraną przez rynek oraz globalny obieg informacji tendencją, do emancypacji jednostki, wzmacniania jej podmiotowości i wyzwiania się nawet z tradycyjnych kulturowych, moralnych czy religijnych ograniczeń, a rozwojem globalnej gospodarki rynkowej, procesami penetracji państw przez ponadnarodowe korporacje, które prowadzą do rozwoju nowych form uzależnień społecznych związanych przede wszystkim z zachowaniami konsumpcyjnymi. W tym kontekście można zauważyć, że rozwój społeczeństwa obywatelskiego, jako niezbywalnego elementu procesu demokracji, w kontekście globalizacji prowadzi do ograniczenia bezpośrednio politycznego przymusu oraz wzrostu zagrożenia przymusem ze strony mechanizmów rynkowych²⁴.

Istnieje niebezpieczeństwo, że zmianie ulegną warunki realizowania przez państwo polityki społecznej. Można zaryzykować pogląd, że w warunkach globalizacji nastąpi erozja polityki socjalnej i koncepcja państwa dobrobytu, oraz wypieranie jej z praktyki kanonu politycznego. Może być ograniczona rola związków zawodowych, będących synonimem roszczeń socjalnych, wzrost bezrobocia, marginalizacja różnych grup społecznych, a w konsekwencji osłabienie udziału w życiu partycypacji politycznej znacznej części społeczeństwa, grozić to może niestabilizacją państw, a nawet zmianą reżimów politycznych na autorytarne.

W okresie globalizacji następuje okres wzrostu gospodarczego, przyspieszenia i ogólnego rozwoju społeczeństw. Jest to skutkiem tworzenia się globalnej cyrkulacji idei, wartości, wzorów zachowań, nowoczesnych technologii i kapitału²⁵. Skutkuje to wewnętrznym rozwojem państw i ich społeczeństw, może on być rozszerzony na inne obszary ponadnarodowe. Dotyczy to państw i społeczeństw związanych bezpośrednio z globalnym systemem informacji, kapitału i nowoczesnych technologii. Państwa niezwiązane z globalizacyjnym systemem będą słabły w rozwoju ekonomicznym i politycznym.

²² M. Pietraś, *Globalizacja jako proces zmiany społeczności międzynarodowej*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji*, red. M. Pietraś, Lublin 2002, s. 61–62.

²³ G. Almond, S. Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy In Five Nations*, Princeton 1963.

²⁴ *Ibidem*, s. 63.

²⁵ A. Moraczewska, *Korporacje transnarodowe w procesach globalizacji*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji...*, op.cit., s. 85 i nast.

Globalizacja kreuje nowe uwarunkowania tożsamości narodowej. Wyzwania dla niej, a nawet zagrożenia, tworzy tendencje homogenizacji wzorów bycia, idei i wartości, przede wszystkim w kompleksie zachowań konsumpcyjnych i tzw. kultury masowej. Występuje tu syndrom amerykanizacji lub westernizacji kulturowej zwłaszcza w sferze stosunków społecznych. Tendencje te tworzą ważne wyzwania dla tożsamości narodowej w kontekście zwiększonej przepuszczalności granic. Społeczeństwa wyposażone w nowoczesne technologie zyskują nowe możliwości wzajemnej penetracji i osmozy politycznej. Utrudnia to politykę rządów ukierunkowaną na zachowanie swoistych cech i własności kultury narodowej i kultury politycznej swoich społeczeństw²⁶.

5. Współczesny paradygmat liberalnej kultury politycznej w dobie globalizacji Johna Rawlsa²⁷

W ujęciu teorii Rawlsa historycznym początkiem liberalizmu politycznego była reformacja i jej następstwa, w szczególności walka o tolerancję religijną, która przełożyła się w konsekwencji w tolerancję polityczną. W wyniku tego zaczęły się kształtować pojęcia wolności sumienia i myśli.

Rawlowski liberalizm polityczny, będąc dzieckiem filozofii politycznej, jest teorią dobrze skonstruowaną i klarowną. Niemniej jednak nie jest kompatybilny ze współczesnymi typami demokracji w wydaniu euroatlantyckim jak również innymi w całym świecie.

Posiada w sobie pierwiastki utopizmu politycznego: model rawlowskiego liberalizmu nie konweniuje ze stosunkami politycznymi współczesnych demokracji, w tym również w Stanach Zjednoczonych. Liberalizm polityczny Rawlsa to klasyczna postać tej ideologii. Przesyca ona tradycje ideologiczne tego kierunku osiągnięciami cywilizacyjnymi czasu globalizacji, wzbogaca tą myśl obrazem społeczeństwa informacyjnego. Kształt tego społeczeństwa jest jeszcze nieokreślony. Jednakże wywołuje określone niepokoje z powodu pauperyzacji części społeczeństwa, dehumanizacji życia, dominacji cyberprzestrzeni nad człowiekiem. Rodzi się pytanie czy w takich uwarunkowaniach będzie miejsce dla liberalizmu ekonomicznego, społecznego i politycznego, dla wartości wpływających z wolności i równości ludzi, czy owe wartości nadrzędne dla ludzkości zostaną wyeliminowane w procesach globalizacyjnych.

²⁶ M. Pietraś, *Globalizacja jako proces zmiany społeczności międzynarodowej*, [w:] *Oblicza procesów globalizacji...*, op.cit., s. 17 i nast.

²⁷ J. Rawls, 1921–2002, profesor filozofii Uniwersytetu Harvarda był jednym z wybitnych przedstawicieli filozofów liberalizmu, zwłaszcza w sferze stosunków politycznych, traktuje filozofię jako inspirację do tworzenia społeczeństwa „dobrze urządzonego”. Proponował swoistą kulturę polityczną charakteryzującą się tzw. cnotami obywatelskimi, do których m.in. zaliczał wiedzę polityczną, świadomość polityczną i odpowiedzialność polityczną. Autor szeroko dyskutowanego dzieła *Teoria sprawiedliwości* (1971) i jego rozwinięcia *Liberalizm polityczny* (1993), zaliczany do najbardziej wpływowych i kontrowersyjnych uczonych XX wieku.

Liberalizm Rawlsa nie antycypuje przyszłej cywilizacji, pokazuje dobrze urządzone demokratyczne społeczeństwo. Jego teoria bazuje na sformułowanych przez niego ideach:

- a) politycznej koncepcji sprawiedliwości jako bezstronności;
- b) społeczeństwa jako sprawiedliwego systemu kooperacji;
- c) sytuacji pierwotnej, czyli społeczeństwa jako naturalnej organizacji ludzi;
- d) politycznej koncepcji osoby jako posiadającej określone wartości dobra, w tym:
 - wolności i równości obywateli,
 - zdolności brania na siebie odpowiedzialności;
- e) społeczeństwa dobrze urządzonego, zakładająca:
 - publiczne uznanie sprawiedliwości: każdy uznaje i wie, że inni uznają te same zasady,
 - uznanie, że podstawowa struktura społeczeństwa czyli jego główne instytucje polityczne i społeczne służą zapewnieniu potrzeb społeczeństwa,
 - stosowanie się obywateli do działalności podstawowych instytucji politycznych i społecznych uznawanych za sprawiedliwe,
 - uznawanie cnot obywatelskich i politycznych i respektowanie ich.

W takim społeczeństwie publicznie przyjmowana koncepcja sprawiedliwości tworzy consensus, z którego można osądzać wymagania obywateli wobec społeczeństwa²⁸.

Rawls precyzyjnie przedstawia wizję społeczeństwa, które nie jest wspólnotą ludzi, ani stowarzyszeniem, jest to państwo dobrze zorganizowane i funkcjonujące na zasadach liberalizmu politycznego opartego o idee wolności i równości obywateli oraz opartego o consensus społeczny z consensusem konstytucyjnym. Według Rawlsa w takim modelowym społeczeństwie żadna rozległa doktryna nie może zapewnić społecznej podstawy jedności oraz zagwarantować funkcjonowania publicznego rozumu. Pluralizm polityczny różnicuje społeczeństwo i dzieli je na środowiska o odmiennych celach i dążeniach, a zatem nie sprzyja ugruntowaniu dobrze zorganizowanego społeczeństwa. Uczony w związku z tym pisze: „Tak więc, żeby zrozumieć, jak dobrze urządzone społeczeństwo może cieszyć się jednością i stabilnością, wprowadzamy inną jeszcze podstawową ideę liberalizmu politycznego, która ma harmonizować z polityczną koncepcją sprawiedliwości, mianowicie ideą częściowego konsensusu rozumnych rozległych doktryn”. W takim konsensie rozumne rozległe doktryny (w Polsce np. chrystianizm, socjaldemokratyzm, liberalizm, konserwatyizm, agraryzm) popierają koncepcję polityczną, każda ze swego punktu widzenia. Jedność społeczna opiera się na konsensie co do koncepcji politycznej; stabilność zaś jest możliwa tylko wtedy, gdy politycznie aktywni obywatele społeczeństwa wyznają doktryny tworzące konsens, a wymagania sprawiedliwości nie są zanadto sprzeczne z zasadniczymi interesami obywateli, ukształtowanymi i wspieranymi, przez ich społeczne urządzenia²⁹.

²⁸ J. Muszyński, *Rawlowski liberalizm polityczny a polskie państwo partyjne*, [w:] *Ideologia, doktryny i ruch polityczny współczesnego liberalizmu*, red. E. Olszewski i Z. Tymoszek, Lublin 2004, s. 399–400.

²⁹ *Ibidem*, s. 401.

Z tego kontekstu można stwierdzić, że częściowy consensus społeczny bazuje na:

- a) popieraniu przez rozumne rozległe doktryny religijne, filozoficzne i moralne sprawiedliwości jako bezstronności oraz jedności społecznej, każda doktryna jednak ze swego punktu widzenia, czyli tworzącej ją wartości ekonomicznych, społecznych i politycznych, kulturowych i moralnych;
- b) założeniu, że takie poparcie umożliwiałoby zapewnienie określonej koncepcji politycznej warunkującej ustrojowy kształt społeczeństwa;
- c) sytuacji, w której politycznie aktywni członkowie społeczeństwa dążą do zapewnienia stabilności w ramach takiego konsensusu;
- d) uznaniu, że te interesy są wspierane przez instytucje powołane przez samo społeczeństwo, a więc organy państwa, samorządy terytorialne, partie polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia, Kościoły i związki wyznaniowe³⁰.

Rawlowski liberalizm jest współczesną ideologią i doktryną zajmującą się relacjami politycznymi we współczesnych demokratycznych państwach, toruje drogę do społeczeństwa cywilizacji informacyjnej doby globalnej. Liberalizm ten mający mocne podstawy filozoficzne i ideologiczne oraz motywacje polityczne pozostaje w dużej mierze utopią naszych czasów³¹.

Wnioski i uogólnienia

Procesy kultury politycznej dotyczą również obywateli w zakresie społecznym i politycznym, formy porozumienia między władzą i obywatelami na zasadach partnerstwa oraz współpracy między państwami i narodami. Kultura polityczna umożliwia zatem demokratyczne kierowanie życiem społecznym. Zróżnicowane procesy kultury politycznej odnoszą się do poszczególnych społeczeństw oraz jednostek ludzkich, przez co kultura zyskuje swą niepowtarzalność i narodową swoistość. W dobie globalizacji może w niektórych krajach proces ten przybierać charakter uniformizacji politycznej, czyli nadanie jej jednolitego kształtu, charakteru jednolitej postaci, tak jak to było w ciągu ostatnich 200 lat w Stanach Zjednoczonych, gdzie zlepek kultur politycznych wielu narodów wygenerował z siebie jedną kulturę polityczną – amerykańską³². Z jednej strony uniformizacja kultury niesie zwycięstwo cywilizacji, a nawet demokracji, z drugiej niesie niebezpieczeństwo klęski zróżnicowania kulturowego, które często wzbogaca różnorodność systemu politycznego. System polityczny rawlowskiego liberalizmu proponuje poszczególnym jednostkom gwarancję politycznych korzyści, obronę indywidualnych interesów jednocześnie wyzbywanie się ciasnego egoizmu politycznego, jak i aktywizuje ich udział w pracy administracji państwowej, partiach politycznych i organizacjach społecznych.

³⁰ J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1995, s. 41.

³¹ R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, Warszawa 2006, s. 86–87.

³² Z. Blok, *Czynniki determinujące kulturę polityczną oraz modele kultury politycznej*, [w:] *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, red. Z. Blok, Poznań 2005, s. 60.

Kultura polityczna czasu globalizacji powinna obejmować uznawane i pożądane wartości odnoszące się do systemu władzy państwowej i działalność instytucji ponadnarodowych.

Procesy globalizacji są źródłem zmiany życia społecznego. Tworzą dla niego nowe uwarunkowania na płaszczyźnie środowiska międzynarodowego, jak i wewnątrz państw. W pierwszym układzie prowadzą m.in. do: nowej jakości współzależności międzynarodowych z ich składnikiem transnarodowym; nakładania się i przenikania wnętrza państwa i środowiska ponadnarodowego i decentralizacji życia społecznego i reakcji obronnych na płaszczyźnie lokalnej; pobudzania rozwoju organizacji pozarządowych; zmiany zagrożeń bezpieczeństwa międzynarodowego oraz ewolucji mechanizmów kierowania przestrzenią międzynarodową. Na płaszczyźnie państwa procesy globalizacji doprowadzają do: nowego usytuowania państwa w strukturze zjawisk i procesów społecznych; nowego rozumienia i wykorzystywania suwerennych praw państw; nowych jakościowo uwarunkowań rozwoju demokracji i funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego; nowej roli i możliwości koncepcji państwa dobrobytu; nowych uwarunkowań znaczenia procesów edukacyjnych ukierunkowanych na naukę kultury politycznej na poziomie lokalnym, społeczeństwa i międzynarodowym, dla osiągnięcia consensusu w okresie globalizacji; edukacja ta powinna obejmować cały system oświatowy od początków nauczania do zakończenia studiów we wszystkich demokratycznych państwach i być priorytetem w wizji przyszłego państwa jego rozwoju w warunkach globalizacji oraz nowych uwarunkowań tożsamości narodowej. Tej wizji powinny być podporządkowane ideologie i doktryny współczesnego świata.